

Структура доказування в кримінальному провадженні щодо незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Старенький Олександр Сергійович, стажист управління процесуального контролю Головного слідчого управління МВС України

Статистичні дані правоохоронних органів свідчать про те, що на сьогодні в Україні спостерігається певна динаміка збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України). Так, якщо в 2013 р. було зареєстровано 4937 кримінальних правопорушень за фактом незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, то в 2014 р. - 5399, а за п'ять місяців 2015 р. - 2465. При цьому, в 2013 р. повідомлено про підозру в 3666 кримінальних провадженнях, до суду з обвинувальним актом передано - 3483, а на кінець звітної періоду рішення не було прийняте в 1333 кримінальних провадженнях. В 2014 р. повідомлено про підозру в 4351 кримінальному провадженні, до суду з обвинувальним актом передано - 3784, на кінець звітної періоду рішення не було прийняте в 1381 кримінальному провадженні. За п'ять місяців 2015 р. було повідомлено про підозру в 1770 кримінальних провадженнях, до суду з обвинувальним актом передано - 1461, а на кінець звітної періоду рішення не було прийняте в 971 кримінальному провадженні.

Варто зазначити, що наведена за останні роки динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень за фактами незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів свідчить не про зростання зазначених кримінальних правопорушень, а лише про посилення боротьби правоохоронних органів з цим злочином, який становить велику суспільну небезпеку як для окремої особи, так і для суспільства та держави, оскільки завдає істотної шкоди здоров'ю людини, виснажує людські, природні та фінансові ресурси, призводить до смерті людей, знижує політичну, культурну, соціальну та економічну структуру держави, а також впливає на зростання злочинності.

Ефективність розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, безумовно, залежить від належних науково-обґрунтованих розробок теорії кримінального процесуального доказування. Особливої уваги, у цьому аспекті, на нашу думку, потребує дослідження питання щодо структури доказування в кримінальному провадженні.

У теорії кримінального процесуального доказування поширеною серед науковців є думка, що кримінальне процесуальне доказування - це діяльність, пов'язана, зі збиранням, перевіркою й оцінкою доказів. Такої ж позиції притримався і наш законодавець при розробці чинного КПК України,

визначивши, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України).

Слід звернути увагу на те, що схема доказування, яка складається лише з одних традиційних компонентів (збирання, перевірка, оцінка доказів), не має універсального характеру. З її допомогою добре ілюструється рух окремо взятого доказу, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. У такому вигляді вона мало придатна для розмежування їхніх функцій. Процес доказування уявляється в ній як односуб'єктний, що не відповідає реальному доказуванню, в якому доказова діяльність будь-якого суб'єкта завжди адресована якомусь іншому суб'єкту чи суб'єктам. У зв'язку з чим традиційну структуру процесу доказування дослідники нерідко доповнюють іншими компонентами. Наприклад, самостійними елементами доказування іноді називають висування версій, обґрунтування висновків у справі, пошук, виявлення і закріплення (фіксацію) або процесуальне оформлення доказів, використання доказів, формування доказів, дослідження доказів (розуміючи під ним перевірку), закріплення фактичних даних.

Замість традиційної тричленної структури (збирання, перевірка й оцінка) пропонуються й інші, які складаються з таких основних елементів, як збирання, перевірка, оцінка доказів, обґрунтування висновків у справі з метою встановлення істини та вирішення завдань кримінального судочинства; збирання, формування і використання доказів; виявлення, збирання, закріплення, перевірка й оцінка доказів, застосування відповідних кримінально-процесуальних норм; збирання, перевірка, оцінка доказів та їх використання для встановлення обставин, які мають значення у справі, й обґрунтування висновків, які з них випливають; закріплення фактичних даних, їх перевірка, оцінка доказів і обґрунтування висновків у кримінальному провадженні.

Висловлені точки зору щодо структури доказування в кримінальному провадженні вказують на необхідність пошуку її уніфікації, надання їй якомога більш загального вигляду, що ілюструє рух не якогось одного, а всієї сукупності доказів, які фігурують у кримінальному провадженні.

На наше переконання, цілком обґрунтованою і такою, що заслуговує на підтримку, є позиція М.А. Погорецького, який пропонує розглядати доказування як єдиний нерозривний процес, що складається з двох етапів: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Термін «отримання» для визначення початкового етапу кримінального процесуального доказування, на наш погляд, здається більш прийнятним, ніж терміни «збирання» чи «формування», оскільки він точніше відображає сутність цього етапу. З етимологічної точки зору термін «отримання» означає здобування чого-небудь певними зусиллями, якимись діями; взяття, прийняття того, що надається. Слід звернути увагу на те, що в окремих нормах чинного КПК України також говориться саме про «отримання доказів» (ч. 2 ст. 5, п. 2 ч. 2 ст. 87, ч. 1, 5 ст. 223, ч. 1 ст. 296 КПК України).

Варто зазначити, що отримання окремого процесуального доказу - це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична й логічна діяльність суб'єктів доказування, яка складається з окремих взаємозалежних та взаємовпливових елементів: а) пошуку, виявлення (встановлення), а при необхідності, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й власне надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні.

Використання доказів для прийняття процесуальних рішень - це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з іншого - розумова діяльність, що здійснюється за законами логіки, психології тощо. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження для прийняття законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення.

Такий підхід щодо розуміння структури доказування в кримінальному провадженні, на наш погляд, є найбільш обґрунтованим та таким, що відповідає його ґносеологічній та правовій природі, проте він потребує певних уточнень.

Для всебічного встановлення та дослідження обставин, що мають значення для кримінального провадження, як окремий етап кримінального процесуального доказування, на нашу думку, варто виділяти також перевірку та оцінку отриманих доказів у кримінальному провадженні. Такий висновок можна зробити, виходячи з аналізу положень ч. 1 ст. 223 КПК України, відповідно до якої, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Перевірка отриманих доказів у кримінальному провадженні може здійснюватися як за допомогою гласних слідчих (розшукових) дій (гл. 20 КПК України), так і за допомогою негласних слідчих (розшукових) дій (гл. 21 КПК України), а також інших процесуальних дій. Здійснивши перевірку вже отриманих доказів, уповноважені суб'єкти кримінального провадження обов'язково повинні їх оцінити з точки зору належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку з метою подальшого їх використання для прийняття законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення в кримінальному провадженні.

Таким чином, кримінальне процесуальне доказування, на нашу думку, складається з трьох взаємозалежних та взаємопов'язаних етапів: 1) отримання доказів (а) пошук, виявлення (встановлення), а при необхідності, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірка, оцінка фактичних даних і їх процесуальних джерел; в) надання фактичним даним та їх процесуальним джерелам значення певного доказу в кримінальному провадженні); 2) перевірка та оцінка отриманих доказів; 3) використання цих

доказів для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні (оперування доказами, встановлення на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, обґрунтування доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження, прийняття уповноваженими суб'єктами кримінального провадження законного, обґрунтованого та справедливого процесуального рішення).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що запропонована структура доказування у кримінальному провадженні сприятиме, на наш погляд, розробці нових ефективних методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також чіткому визначенні обставин, що підлягають доказуванню в зазначеній категорії кримінальних правопорушень.